

BİR ORTAÇAĞ HÜKÜMDAR AYNASI: YÖNETENLERİN YÖNETİMİ (NEHCU'S-SÜLÛK FÎ SİYÂSETİ'L-MÛLÛK) GÖZÜNDE DEVLET İDARESİ VE HÜKÜMDAR

A Medieval Mirror For Princes: The State Administration And The Ruler In The Eyes Of The Administration Of The Rulers (Nehcu's-Sulûk Fî Siyâseti'l-Muluk)

Öğr.Gör.Dr. Songül DEMİREL DEĞİRMENCİ¹

Cite As: Demirel Değirmenci, S. (2021). "Bir Ortaçağ Hükümdar Aynası: Yönetenlerin Yönetimi (Nehcu's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk) Gözünde Devlet İdaresi Ve Hükümdar", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:7, Issue:34, pp:788-795

ÖZET

Risale, layiha, siyasetname, nasihatname, hatırat ve siyasi yazı olarak bilinen yazım türüne yönetim tarihinde sıkça rastlanılmaktadır. Tarihte bu türün ilk örneklerine Hint-İran havzasında rastlanmış olmakla birlikte; farklı coğrafyalarda ve ilerleyen zaman içerisinde devletin yöneticisine rehberlik etmek amacıyla kaleme alındıkları görülmektedir. Hükümdarlara sunulmak amacıyla yazılan bu yazıların içeriğinde devlet işleriyle ve hükümdarın kendisiyle ilgili yol gösterici nitelikte bilgiler bulunmaktadır. Bu maksadının yanında yazıldığı dönemin tarihine, kültürüne, sosyal ve ekonomik durumuna ilişkin pek çok bilgiyi de günümüze aktarmaktadırlar.

Çalışmada 11. Yüzyılda yazılmış hükümdar aynalarından biri olan Ebu Necîb Sühreverdi'ye ait Nehcu's-sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk kitabı ele alınmıştır. Yazıldığı dönem olan Ortaçağ'ın hâkim devletlerinin yönetim kültürünü de aktaran kitap, çağımızın düşünsel birikimiyle incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelimeler: Hükümdar aynası, devlet, hükümdar

ABSTRACT

The type of writing known as pamphlet, pleading, political treatise, admonition, memoir and political writing is frequently encountered in the history of administration. Although the first examples of these types in history were encountered in the Indo-Iranian basin; it is observed that they were written to guide the ruler of the state in different geographies and in the future. In the content of these writings, which were put on paper to be presented to the rulers, there are guiding information about state affairs and the ruler himself. In addition to this objective, these writings also convey a lot of information about the history, culture, social and economic situation of the period in which they were written.

In the study, the book of Nehcu's-sulûk Fî Siyâseti'l-Muluk, belonging to Abu Najib Suhrawardi, which is one of the mirrors for princes written in the 11th century, is discussed. It is attempted to examine the book, which also conveys the administration culture of the dominant states of the Middle Ages, the period in which it was written, with the help of intellectual accumulation of our age.

Key words: Mirrors for princes, state, ruler

1. GİRİŞ

Çalışmamızda incelediğimiz kitabın, siyasetname veya nasihatname gibi isimlerle zikredildiği de olmuştur. Fodor'a göre (Fodor, 1999) risale, layiha, siyasetname ve ıslahatname kavramlarının literatür için kuşatıcılığının olmaması ve yakın doğunun hükümdarların aynası edebiyatının yakınlığı nedeniyle bu terimlerin genel adının böyle olması daha doğrudur. Bahsi geçen literatürün; yazılış şekli, içeriği ve dönemlerinin farklı olması herhangi bir üst kavram altında birleşmelerine engel oluşturmuştur. Nehcu's-sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk kitabı da bu anlamda bir hükümdar aynasıdır. Acem ve Arap yönetim kültürünü derinden etkilemiş Siyasetname tarzı öğüt/tavsiye eserleri, Osmanlı'nın hemen kuruluş yıllarında devlet adamlarının ilgisini çekmiş ve kısa sürede hatırı sayılır bir literatürün oluşumuna kapı aralamıştır (Tural, 2011: 31) Yazıldıkları dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili günümüze bilgiler aktarmaktadırlar. Yaşanılan dönemin devlet idaresi anlayış ve değerlerini iletmesi nedeniyle, kamu yönetimi için değerli kaynaklardır.

Devlet iktidarı meşruiyetini her dönem farklı bir kaynaktan alarak ilerlemiştir. İslamiyet'ten önce Türklerde iktidara gelmek için Aşina Soyu'ndan gelmek gerekmekteydi. Sonrasında dini kurallar meşruiyet kaynakları arasına girmiştir (Temizkan, 2011). Güçlü bir devlet geleneği bulunan Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin, zengin (Fodor, 1999) bir siyasetname geçmişi de bulunmaktadır. 16-17. Yüzyıl sonlarına kadar olan yönetim döneminde din başta olmak üzere mitoloji, gelenek ve karizma meşruiyetin kaynakları olmuştur (Altun ve Mazman, 2020: 467). Osmanlı Devleti uzun yıllar adalet anlayışına dayalı bir yönetim varken, yükselen

¹ Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Çorum/Türkiye

milliyetçilik akımları ve modernleşme hareketleri sonrası meşruiyet zeminine eşitliğinde eklenmesini gerektirmiştir (Altun ve Mazman, 2020: 479).

Layihaların ilk örnekleri Hint-İran havzasıdır. Çok zaman geçmeden Arap ve Avrupa coğrafyasına hükmeden devletlerde de görülmüştür (Tural, 2011: 18-19). İslâm Medeniyetine ilk olarak tercüme yoluyla giren siyasetnâmeler, Osmanlı dünyasına da tercümeler yoluyla girmişlerdir. Hemen hemen tamamının Arapça ve Farsçadan tercümesi yapılan bu eserlerin en önemlileri; Kelile ve Dimne, Kâbûs-name ve Marzuban-nâme'dir (Altay, 2011: 1800). 14. Yüzyılda Kelile ve Dimne iddia edildiğine göre 1. Murat için çevrilmiştir (Fodor, 1999: 284). Başka ülkeler tarafından da çevrilerek, ülke sınırlarını aşarak ün kazanmış, devlet idarecilerinin başvurduğu bir yapıt halini almıştır (Tural, 2011: 18-19). Kabusname'nin 14. Yüzyılda Anadolu'da altı tane Türkçe çevirisinin yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan en az üç tanesinin Osmanlılarla ilintili olabileceği düşünülmektedir (Fodor, 1999: 284).

Devlet adamlarının yazılmasını bizzat teşvik ettiği Bizans Devleti gibi Osmanlı, Avrupa ve birçok örneğiyle İran ve Arap devletlerinde yazılmış olduğu görülmüştür. Osmanlı erken döneminde kurulmuş bulunduğu coğrafyadaki layiha örnekleri birebir çevrilerek Osmanlı padişahlarına sunulmuştur. Devletin kurumsallaşması ve bürokrasinin genişlemesiyle devlet adamlarının kendilerini sultanın gözünde ispat etmek istemeleri layihaların sayısında artışı getirmiştir. Devlet işlerinin bozulmasıyla beraber bu yazın dilinin içeriğinde değişmiştir. 16. Yüzyılın ortalarından sonra layihalar, siyasetnameden çıkarak ıslahatname içeriğinde farklı konular altında 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (Tural, 2011: 18-19).

2. İLKÇAĞ, ORTAÇAĞ, YENİÇAĞ VE YAKINÇAĞ'DA YÖNETİMİN MEŞRUIYETİ VE DÖNÜŞÜMÜ

İktidar ilişkilerinde toplumun iktidara rıza göstermesi manasına gelen, meşruiyet olmazsa olmazdır. Siyasal iktidarı varlığının sebebi ve varlığını sürdürmesinin güvencesidir. Toplumsal rızanın olmadığı bir iktidar, zora dönüşmektedir (Çetin, 2003: 62).

Geçmişten günümüze kadar tüm çağlarda devlete hâkim olmak isteyen ya da mevcut hâkimiyetini kaybetmek istemeyen tüm toplumlarda kendilerine meşruiyet arayışında olmuşlardır. Meşruiyetin inşası ve yönetilenlerin rızasını kazanabilmek için farklı araçlara başvurmuşlardır. Toplumsal bilince ve hegemonyanın inşasını da hedefleyen bu araçlar temelde aynı araca hizmet etmişlerdir. Bu araçlar masallar, mitler, içinde doğdukları kültürün ırk, soy ve güç ilişkilerini taşıyan ve savunuculuğunu yapan halk kültürünün sözlü metinlerini sayabiliriz (Öztekın ve Öztekın, 2020: 2934-2935).

Birçok medeniyette hükümdarlığın kökenini ilahî bir kaynağa dayandırma düşüncesi çok eskidir (Gürsu, 2010). Eskiçağ düşünürlerinin devlet iktidarının sınırlandırılması gerektiğiyle ilgili uzlaştıkları değerler; adalet, mutluluk, genel yarar, doğal hukuk ve ilahi yasalar olmuştur (Şahin, 2011: 340-347). İktidarın ilahî kaynaktan alınarak uygulandığı görüşü tüm inançlarda bulunmaktadır. Birçok toplumun efsane ve mitlerinde hükümdarların iktidarlarının kökeninden söz etmektedir. Örneğin; hükümdarların güneşle ilişkilendirilmesi alışıldık bir benzetmedir. Güneşin ışığını tüm dünyaya yaydığı gibi hükümdarda gücünü, yüceliğini, bilgeliğini ve cömertliğini yeryüzüne yaymaktadır. Ülkesinden ziyade yeryüzüne yayması hâkimiyetini tüm dünyaya yayabilmesinden gelmektedir (Gürsu, 2010: 68).

Ortaçağ'da bu değerlerin yerini başka değerler almıştır. Çoğunlukla din ekseninde olan bu yönetim anlayışında; adalet, genel kamu yararı, tanrının emirleri, tanrının iradesi, doğal hukuk, tanrısal yasa ve gelenekler önde olmuştur (Şahin, 2011: 340-347). Batı dünyasında siyasi otoriteye insan değil de Tanrı'nın hâkim olmasının nedeni Hıristiyanlığın yayılmasıyla beraber Kilise'nin güçlenmesidir. Kilise ise tanrının adına egemenlik iddiasında bulunmuştur. Kilisenin manevi otorite kurmak istemesiyle başlayan süreç, dünyaya ve siyasal yaşama ait hükmetmeye çalıştığı geniş bir alana yayılmıştır. Hıristiyanlık dininin kendisinde bulunmayan bir biçimde otoritesinin tanınması için korku, tehdit ve güç kullanmaya girişmiştir (Kutluay, 2019: 20). Avrupa'da da benzer biçimde layiha kültürü Hıristiyan kültüründen beslenmiş, 15. yüzyıldan sonra seküler fikirlerden etkilenmiştir. Parçalanmanın ilk zamanlarında yumuşak bir geçiş izlenmiştir. Örneğin Erasmus risalesinde referans olarak İncil'in alınması bu yumuşak geçişe örnektir. 19. yüzyıla girerken layihalar, devlet adabının bilindik yazınlarından biri haline gelmişlerdir. Bulduğu çağda uzmanlaşmanın artması ve bürokrasinin modern yönetim aygıtlarına dönüşmesi sonucunda birçok yazışma türünden biri haline gelmiştir (Tural, 2011: 18-19).

Modern devlet öncesinde meşruiyetin kökeni irrasyonel araçlara, modern devlet sonrasında ise bilimsel gerçekliğe dayanmaktadır. Modern öncesi siyasal ilişkiler din, mitoloji, gelenek ve önderlerin telkinlerinin toplumda içselleşmesi sonucu ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. İktidar bu toplumlarda kurumsallaşamamış ve

süreklilik kazanamamıştır. Ortaçağ'da ise kilisenin ve kralın iktidarının yerini kralın tek, mutlak ve bölünmez iktidarının almasıyla modern devletin kuruluşunun ilk adımları atılmıştır. Bu dönemde dönüşümün düşünürü ise Machiavelli olmuştur (Çetin, 2003: 72). Yeniçağ'da yasa ve sözleşme hâkim değerlerden olmuştur (Şahin, 2011: 340-347). Modern dönemde iktidar araçlarının yerini medya almıştır. Modern kapitalist toplumların iktidarının meşru görebilmesi, çoğulculuğu kabul etmiş olmalarıyla ilişkilidir (Öztekin ve Öztekin, 2020: 2934-2935).

3. NEHCU'S-SÛLÛK FÎ SİYÂSETİ'L-MÛLÛK

Siyasetnameler, dönemin hükümdar ve devlet adamlarına tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmışlardır. Siyasetnameler dini, siyasi ve ahlaki bir içeriğe sahip olup, dini kaynaklar ve siyasal tarihten yapılan örneklemeler, hikâyeler ve alıntılarla desteklenmişlerdir (Süllü, 2017: 47).

Nehcu's-sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk ile aynı yüzyılda aynı coğrafyada fakat farklı devletlerin hükümdarları için yazılmış bulunan Nizamülmülk'ün Siyasetname eseridir. Her iki eserde hükümdarın mutlak iktidarının Kur'an-ı Kerim, Peygamber'in sözleri olan Hadis-i Şerif ve sahabelerin kıssalarıyla desteklendiği görülmektedir. Dönemin değerleri içerisinde kökeni itibarıyla meşru sayılabilecek iktidar araçları kullanılarak hükümdarın sorumlulukları ve halkın itaat etmesine çalışılmıştır. Nizamülmülk'ün Siyasetname'sinde hükümdarın görevlerini anlayabilmesi için geçmişte yaşanmış örnek olaylardan ve buldukları coğrafyaya ait Sultan-Kul ilişkisinden örnek olaylara yer verilmektedir (Koç, 2016: 496). Nitekim Sühreverdi'nin kitabında da aynı kaynaklar referans olarak alınmaktadır. İki kaynakta bize Ortaçağ devlet yönetim düşüncesinin sınırlarını aktarmaktadır. Herhangi bir köklü değişiklik önermeyen iki kitapta, ideal bir devleti diğer yönüyle ideal bir yöneticiyi inşa edebilmek adına öneri ve referanslarını sıralar. Siyaseti dönemin öne çıkan değerleri arasında ahlaklı bir yöne evirmeye çalışmaktadırlar.

Kitap, kendisine takdim edilen Selahaddin Eyyubi nazarında kabul görmüş ve iltifatlara layık görüldüğü aktarılmaktadır (Algül, 1974: 10). Selahattin Eyyubi, Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda varolmuş bir devlet Eyyubi Devleti'nin (1171-1462) kurucusu ve hükümdarıdır (Türk İslam Ansiklopedisi, 2021). Eseri çevirerek Türkçe'ye kazandıran Nahifî Mehmed Efendi'nin 1788'de İstanbul'da vefat ettiği bilinmektedir. Takip eden asırda farklı tarihlerde üç kez çoğaltıldığı bilinmektedir (Sühreverdi, 1974: 10).

Kitabın toplam yirmi bölümü bulunmaktadır. Bölümlerin bazıları, alt başlıklara ayrılmaktadırlar. Bölümleri devletin idaresi ile ilgili olanlar ve devlet adamının özelliklerini anlatan başlıklar olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür:

Tablo 1. Nehcu's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk Kitabının Bölümleri

Devlet idaresi ile ilgili olanlar	Hükümdarın özellikleri ile ilgili olanlar
Halkın Hükümdara Muhtaç Olması	Terbiyeli Olmanın ve Edepli Davranmanın Değeri
Memleketin Temeli ve Dayanakları	Terbiyenin Prensiplerini
Devlet Başkanlarının Yüksek Huzurlarında Devlet Adamlarının Derecelendirilmesi	İyi Vasıflar ve Faziletler
Devlet Yönetiminde Danışmanın Önemi	Çirkin Huylar ve Kötü Ahlak
Devlet Yönetiminde Bulunacak Danışmanların Nitelikleri	Siyaset Usulünün Bilinmesi
Devlet Yönetimince Zulmün Anlaşılması İçin Divan Düzenlenmesi	Hükümdarın Karşılaşabileceği Hileler
Devlet Başkanının Huzurunda Sohbet Adabı	Müşriklere (Kâfirlere) Karşı Sabretmek
Orduyu İdare ve Askerleri Yönetmenin Prensipleri	Âbid ve Zâhidlerin Nasihatlarını Dinlemeyi ve Kabul Etmeyi Açıklar
Askere Yakışan Davranışlar ve Cihad Hukuku	
Mürteb Olanların, Azgınlığın, Serkeşlerin ve Yol Kesicilerin Cezalandırılmaları	
Savaşta Elde Edilen Ganimetler	
Müslüman Ordunun Devlet Başkanının Savaşta Döndüğünde Yapacağı Güzel Davranışlar	

3.1. Devlet İdaresi İle İlgili Olanlar

3.1.1. Halkın Hükümdara Muhtaç Olması

Halkın devlet başkanlarına muhtaç olduğunu açıkladığı bölümde, yöneticisi olmayan toplulukları “çobansız hayvan”lara benzetmiş, yönetici konumunda olan vali ve hâkimlerin dindar olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Yöneticinin zulmü kaldırması ve adaletli olmasına ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.

(Sühreverdi, 1974: 21-22). Günümüz modern döneminde halkın yönetimine dayalı demokratik anlayıştan söz edilemeyecektir.

3.1.2. Memleketin Temeli ve Dayanakları

Memleketin temel ve dayanakları isimli bölümünde, ülkenin temel kurallar üzerine inşa edildiğini, ülkenin başını da hayvanın başına benzetmektedir (Sühreverdi, 1974: 37). Burada devlet yönetiminin kurumsallaşmasına dikkat çektiği söylene de metnin genelinde böyle bir düşünceye ait emareye rastlanmamaktadır. Devlet idaresinin rasyonel temellere dayanmadığı Ortaçağ'da meşru görülen kaynaklarının etkisi, bir yönetim risalesi örneği olan Nehcu's-sülük Fî Siyâseti'l-Mülûk kitabına da yansımıştır. Kitapta önerdiği devlet özelliğinin ya da hükümdar özelliğinin ardından desteklediği kaynaklar arasında sıkça Kur'an-ı Kerim'e ve Hadis-i Şerif'lere yer verilmektedir. Sühreverdi, Erdşir adında bir padişahın sözlerini aktararak; "...Mülk ile din iki kardeşler ki, biri bulunmazsa diğeri de bulunmaz. Din temeldir, mülk muhafızdır, yani koruyucudur. Temeli olmayan bir bina elbette yıkılır. Gözcüsü olmayan şey elbette kaybolur." demektedir. Bazı filozofların dini olmayan kişinin devletini, kar üzerindeki binaya benzeterek çabucak yok olabileceğini iletmiştir (Sühreverdi, 1974: 48).

3.1.3. Devlet Başkanlarının Yüksek Huzurlarında Devlet Adamlarının Derecelendirilmesi

Geçmişte örnek verilebilecek her bir devletin başka devletlerden ayrılmak ve otoritelerini kurmak adına bazı merasim ve usullerle halkı yönettikleri bilinmektedir. Burada Abbasi Devleti'nde çalışanlar üç bölümde sınıflandırılmış, sarayda toplantı düzenlendiğinde her bir görevlinin oturması gereken yerin neresi olduğunu ve tören sürecinde uyulması gerekli bürokratik kuralların neler olduğunu aktarmaktadır (Sühreverdi, 1974: 128-130). Kitabın bu bölümünde nakledilen Abbasi Devleti'nde hükümdara, saray çalışanlarına, askerlere ve diğer devlet görevlilerine görevleri gereği duyulan saygıdan söz etmektedir. Bugün ki adıyla toplantı sırasında kurumsallaşmış protokol kurallarının olduğunu aktarmaktadır. Burada Abbasi Devlet düzenine bir öykünme görülmektedir.

3.1.4. Devlet Yönetiminde Danışmanın Önemi

Allahu Teala' nın meşvereti tüm insanlar için özendirildiğini bildirmektedir. Devlet yönetiminde danışarak isabetli kararlar alınabileceğini ve karanlıktan aydınlığa çıkılabileceğini öğütlemektedir (Sühreverdi, 1974: 131). Arap, Fars ve Hind hükümdarlarının danışma usulünün toplu danışma olduğunu aktarmaktadır. Böyle yapıldığında herkesin kendi görüşünü ortaya atarak itiraz, eleştiri ve tartışmaların olacağını; ancak neticesinde hataların daha az olacağını savunmaktadır. Rum ve Mısır hükümdarlarının ise her bir danışmanı ayrı zamanlarda kabul ederek farklı bir uygulama yaptıkları bununla danışmanların herhangi bir tesir altında kalmaksızın görüşlerini öne sürebilmelerinin sağlandığı bildirilmektedir. Danışmanlığa getirilecek kişinin anlayış, zeka, kültür, güven, dürüst, benlik duygusu peşinde koşmayan, istişare edilen kişiyle bir husumeti olmayan ve nefsanî istekleri peşinde koşmayan özellikte biri olmasını önermektedir. Sühreverdi, yaşlıların tecrübelerinden dolayı kendilerine danışılması gerektiğini eklemektedir. Devlet başkanlarının danışma meclisinde önerilen fikri hızlı bir biçimde uygulamaya geçirmemesi, üzerinde müzakere etmek üzere fırsat sunmasının doğru olacağını belirtmektedir. Sunulan fikirlerin incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir. Devlet idaresinde genç kişiler önemli makamlara getirilir, zulme yönelme, vergide adaletten ayrılma, nefesine uyarak hissi kararlar verme, akıllı ve adaleti seven kişileri küçük görme başladıysa bu devlet adamının işlerinin kötü gittiği anlamına gelmektedir (Sühreverdi, 1974: 135-139).

Sühreverdi, filozofların devlet için bazı hastalıkları olduğunu özellikle dört hastalığın ölüme götürebilecek tehlikede olduğunu iletmektedir. Bunlar hükümdarın kibir ve gururu, gazap ve hiddet hali, hırs ve açgözlülüğü ve isyan dolu heyecanlarıdır (Sühreverdi, 1974: 144).

3.1.5. Devlet Yönetiminde Bulunacak Danışmanların Nitelikleri

Devletin idaresiyle sorumlu olan vezirlerin, yaş olarak yeterliliği, ilim, doğruluk ve güvenilirlik gibi on özelliğinin olması sayılmaktadır. Üst kademe devlet yöneticilerinin buldukları hiyerarşi ve hükümdara rehberlik etmeleri nedeniyle ayrıca yer verme lüzumu duymuştur. Kadınların ise vezirlik yapmasını doğru bulmadığını Hadis-i Şerif' ten örnekler vererek desteklemektedir (Sühreverdi, 1974: 39-41). Hükümdarın yaşadığı ülkeyi beş araçla koruyabileceğini iletir. Bunlar, sular, dağlar, çöl ve sahralar, kaleler ve ordudur. Devamında ülkeyi korumak için, korunaklı bir kale, sır saklayan ve ileri görüşlü bir vezir, yükte hafif savaş aracı, iyi koşan at, keskin bir kılıç ve iyi yemek pişirecek aşçının olması gerektiğini saymıştır (Sühreverdi, 1974: 46). Ülkelerin kuruldukları coğrafyaların korunabilmeleri için ne kadar önemli oldukları bugün tüm kamu yöneticilerince bilinen bir gerçektir.

3.1.6. Devlet Yönetimince Zulmün Anlaşılması İçin Divan Düzenlenmesi

Adaleti inşa etmenin yolu çeşitli halk kitleleri ve zümreleri arasındaki uzlaşmazlıkların çözülmesi, zulmün ve haksızlıkların önlenmesi, insan ve adalet için divan tertip edilmesidir. Fars hükümdarlarının belirli günlerini zulme uğradığını iddia eden halkı dinleyerek ve bu zulmü ortadan kaldırmakla meşgul olarak geçirdiklerini aktarmaktadır (Sühreverdi, 1974: 171).

Hükümdar ülkesinin yararlarını korumak ve haksızlıkları önlemek için yüce divan oluşturduğunda beş farklı sınıftan insanı bulundurması lüzum arzetmektedir. Bunlar fakih ve bilginler, kadı ve hâkimler, yaşlı ve dürüst kişiler, mahkemelerde tarafların savunmalarına şahitlik eden kâtipler, devlet büyükleri, hükümdarın yardımcıları ve ileri gelen kişilerdir. Sayılan kimselerden oluşan meclis, mazlumlara hakkının alınacağı inancını vermektedir (Sühreverdi, 1974: 174).

3.1.7. Devlet Başkanının Huzurunda Sohbet Adabı

Devlet başkanı hakkında düşündüklerini yüzüne söylenmesi, edepsizlik ve küstahlık yapılmaması, alçak sesle ve öz bir ifadeyle sorunun dile getirilmesi gerekmektedir (Sühreverdi, 1974: 175).

Hükümdarla yenilen yemekte yemeğe aşırı hırsla bakarak yenmemesi gerektiği, kendi önünden yenilmesi gerektiği, lokmaları hemen yutmamak gerektiği, yeteri kadar çiğnenmesi gerektiği, yerken etrafına göz atmamak gerektiği, karnını çok doyumamak ve açgözlülük yapmamak gerektiğini belirtmiştir. Benzer kuralları meyve yerken daha detaylı anlatmaktadır (Sühreverdi, 1974: 177).

3.1.8. Orduyu İdare ve Askerleri Yönetmenin Prensipleri

Devlet başkanının sefere çıkmadan önce dikkat etmesi gereken on yedi konu olduğuna dikkat çekmektedir (Sühreverdi, 1974: 186-189):

- ✓ Savaş hazırlıkları: Askerin bineceği atın savaşa elverişli olması, ordunun günlük alacağı yolun zayıf askerlere göre planlanması, askerlerin yiyecek, içecek, bahşiş ve ödeneği zamanında yapılması, düşmanla savaş öncesi konaklamak için seçilen yerin bitki örtüsü zengin ve su kaynakları bol olan bir yer seçilmesi,
- ✓ Savaş ganimetleri: Savaşan askerlere yapılan ödemelerin daimi askerlere ganimet ve gayrı müslimlerden elde edilen savaş gelirlerinden diğer askerlere ise devlet hazinesinden karşılanması,
- ✓ Savaşın yönetilmesi: Orduyu iyi yönetmek için zabitler tayin edilmesi, her bir askerın komutanını seçebilmesi için işaretler tertip edilmesi, askerler arasında savaştan geri çekilme niyetinde olan bozguncuların ayıklanması gerektiği, casuslar kullanılarak düşmana karşı bilgi alınması, savaş ilminin dikkatle tatbik edilmesi, düşmanla karşı karşıya gelindiğinde askerler arasında çıkabilecek ayrışmalara ve komutanlara karşı davranışların üzerine gidilmemesi önerilmektedir.

Bunlar dışında savaşan askere moral ve kuvvet verilmesi, gazi ve şehitler için ahrette hazırlanan nimet ve mükâfatlar sıklıkla hatırlatılması, savaş stratejilerine vakıf kumandanlarla hem savaş hem de düşmanın dayandığı cephele düşürülmeye çalışılması ve savaşan askerlerin Allah'ın emirlerine uymasına titizlik gösterilmesi istenmektedir (Sühreverdi, 1974: 186-189). Askerin savaşmak üzere hareket ettiği ülkeye öncü rehber kişi veya grupların ordunun önünde gitmesini önermektedir (Sühreverdi, 1974: 190).

3.1.9. Askere Yakışan Davranışlar ve Cihad Hukuku

Kitabın bu başlığında askerlerin düşmanla karşılaşınca hak tealanın ve devlet başkanının hakkını yerine getirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Düşmanla karşılaşınca sabır ve sebat etmek, cesaretle atılmak ve savaşmak, ganimeti saklamamak, İslam dinine yardım etmek ve batıl itikatları iptal etmek ve müsamahaya yer vermemektir. Hükümdara bağlı kalmak, yapılacak işlerde güvenerek kararı hükümdara bırakmak, müsbet emirleri acilen yerine getirmek ve ganimet paylaşımında ihtilaftan kaçınmak ise askerlerin hükümdara karşı sorumluluklarıdır (Sühreverdi, 1974: 191-194).

3.1.10. Mürteb Olanların, Azgınlığın, Serkeşlerin ve Yol Kesicilerin Cezalandırılmaları

Mürteb kavramını Nahifi Mehmed Efendi açıklamakta; müslüman olan veya İslamiyet'i kabul edip sonradan İslam dinini terk eden kimsedir. Tekrar müslümanlığa dönerse öldürülmeleriyle ilgili ihtilafların olduğunu ancak mallarının İslamiyet'i tekrar kabul edinceye kadar devlet idaresinde tutularak korunmasını Sühreverdi'den aktarmaktadır (Sühreverdi, 1974: 203-204). Sühreverdi, müslüman bir topluluk, toplumun oyuna muhalefet eder, aykırı yolda münferit kalır, müslümanların imamına karşı itaat etmediğinde; öncelikle sebebi sorulmalı sonrasında tövbe olmaya çağrılmalı ve korkutulmalıdır (Sühreverdi, 1974: 205). Yol

kesenlerin cezasının ne olacağını, Kur'an'dan ayetler ve bu ayetlerin din bilginlerince açıklamaları doğrultusunda tespiti çalışmaktadır (Sühreverdi, 1974: 207).

3.1.11. Savaşta Elde Edilen Ganimetler

Savaşta ganimetlerin beşte dördü savaşan askerlerindir. Geri kalansa fakirlere, yoksul yetimlere ve yolculara harcanmak üzere devlet idaresine alınmalıdır. Sühreverdi, öldürülen düşmanın üzerinden çıkanların öldüren askere ait olmak üzere, süvarilere atı ve kendisi için iki pay, piyadelere kendisi için bir pay verilmek üzere geri kalan tüm ganimetin savaşa katılanlara paylaşılmasını yazmaktadır (Sühreverdi, 1974: 210).

3.1.12. Müslüman Ordunun Devlet Başkanının Savaştan Döndüğünde Yapacağı Güzel Davranışlar

Savaştan ve seferden dönen Hz. Muhammed'in sözlerinden ve yaptıklarından örnekler verir. Ardından hükümdarın, hükümeti yönettiği binaya geldiğinde hataları nedeniyle tövbe etmesi gerektiği, tebrikleri kabulünün ardından namaz kılması ve dua etmesi, bahşiş dağıtması, hapisteki suçluları affla muamele etmesi, kimsesiz, yetim ve yoksullara ihsan etmesini güzel davranışlar olarak tanımlar (Sühreverdi, 1974: 211-212).

3.2. Devlet adamının özellikleri ile ilgili olanlar

3.2.1. Terbiyeli Olmanın ve Edepli Davranmanın Değeri

Sühreverdi'ye göre; toplum bir devlet başkanına muhtaçtır. Devlet başkanı ise terbiyeye muhtaçtır. Akıl terbiyeyi, siyaset aklı, devlet başkanlığı da siyaseti gerektirmektedir. Soyla itibar kazanılabileceğini ancak terbiye ve edep olursa bunun bir öneminin olacağını ifade etmektedir (Sühreverdi, 1974: 23-26).

3.2.2. Terbiyenin Prensipleri

Sühreverdi'ye göre terbiyenin iki prensibi vardır. Birisi ilim sahibi olmak, diğeri nefisine hâkim olmaktır (Sühreverdi, 1974: 27-35).

3.2.3. İyi Vasıflar ve Faziletler

Sühreverdi, devlet başkanının öncelikle iyi niyetlere sahip olması gerektiğini, sonrada devlet başkanında olması gereken on beş özelliği saymaktadır. Bunlar arasında adaletli olmak, cesur olmak, yumuşak huylu olmak, doğru olmak, sabırlı olmak ve şükredici olmak vb. özellikler vardır. Ardından dini emirler, yaşanmış olaylar, yaşanmış olay ve sözlerle bu özelliklerin haklılığını desteklemektedir. Devlet başkanının adaleti uygulayabilmesi için on özellik sıralamıştır (Sühreverdi, 1974: 49-54):

- ✓ İslam dinini ayakta tutmak ve yaymak,
- ✓ Gayretli olmak,
- ✓ Din düşmanlarına karşı bekçilik etmek,
- ✓ Ülkeyi korumak,
- ✓ Vatandaşların işlerini, menfaatlerini düzenlemek ve yürütmek,
- ✓ Uzak şehirlerde görev yapan valilerin fakir ve zayıf kişilerin haklarını koruması yönünde denetlemek,
- ✓ Ordunun ve devlet görevlerinin gelirlerini yaptıkları işle uyumlu hale getirmek,
- ✓ Davaları dine uygun olarak çözümlenerek, haklıyı haksızı ayırt etmek,
- ✓ Devlet işlerinde liyakat sahibi insanları görevlendirmek
- ✓ Asayişle ilgili verilen kararların uygulanmasını sağlamaktır

Devlet başkanında olması gerekli ikinci özellik akıl ve muhakeme yeteneği, cesaret, cömertlik, yumuşaklık, verdiği sözü yerine getirmek, doğruluk, şefkat ve merhamet, sabır, affetmek, şükür, yavaş hareket etmek, ağır başlı olmak, kötü söz ve işten uzak olmak, namusluluk, vakar sahibi ve saygıdeğer olmaktır (Sühreverdi, 1974: 54-85).

3.2.4. Çirkin Huylar ve Kötü Ahlak

Hükümdarlarda on beş adet çirkin özellik sayılmaktadır. Bunlar arasında zulüm, cimrilik, sözünde durmamak, gıybet ve kendini beğenmek vb. özellikler bulunmaktadır. Hükümdarı itidal sınırları dışına çıkararak üç hastalığın, keder, üzüntü ve sarhoşluk olduğunu belirtmektedir (Sühreverdi, 1974: 87-124).

3.2.5. Siyaset Usulünün Bilinmesi

Devlet başkanlarının idare ve siyasette sekiz doğa olayı ve nesneye benzemesi gerektiğini anlatır. Bunlar yağmur, güneş, ay, rüzgar, ateş, su, yeryüzü ve ölümdür. Yağmurun yeryüzünde yetebilecek kadar yağması gibi devlet başkanı da çalışanlarının ücretlerini yaşamlarına yetebilecek kadar ödemesi gerekmektedir. Güneşin yeryüzündeki rutubet ve ıslaklığı çektiği gibi devlet idaresi de vatandaştan vergileri yeterince tahsil etmelidir. Ay'ın ışıkları gibi devlet başkanı da adaleti tüm zümrelere dağıtmalıdır. Rüzgar tüm dünyada estiği gibi devlet adamı da güvenilir insanlarla dost ve düşmanları hakkında tam bilgiye erişmelidir (Sühreverdi, 1974: 157-158).

3.2.6. Hükümdarın Karşılaşabileceği Hileler

Hükümdarların kendilerine verilecek zehirli maddeleri nasıl anlayacaklarına dair ipuçları verir. Dar ve meçhul yollar, kalabalığa tedbirsiz girmek, avlanırken kalabalıktan uzaklaşmak, tek başına bir nehre gitmek, çok yağmurlu, çok karanlık ve çok sıcak havalarda tuzaklardan sakınılması gerektiğini öğütlemektedir (Sühreverdi, 1974: 179-183).

3.2.7. Müşriklere (kâfirlere) Karşı Sabretmek

Düşmana karşı sabırlı olunması gerektiği savaş başladığında ise toplu ve kuvvetli hücumlarla sarsmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu bölümde savaş sonrasında şehit olmanın yüceliği ve İslam dini için önemi üzerinde durmuştur (Sühreverdi, 1974: 195-201).

3.2.8. Âbid ve Zâhidlerin Nasihatlarını Dinlemeyi ve Kabul Etmek

Devlet adamlarının dünyanın ışığına ve nefesine aldanarak, ahireti unutmamaları hatırlatılmıştır. Bu nedenle din âlimlerini yanından ayırmamakla beraber uyanık davranmaları konusunda uyarılmışlardır (Sühreverdi, 1974: 213-215).

4. SONUÇ

Nehcu's-sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk kitabı Ortaçağ'da İslamiyet'in yayıldığı coğrafyada yazılarak, Eyyubiler Devleti kurucusu Selahattin Eyyubi'ye sunulmuş bir hükümdar aynasıdır. Kitap genel olarak, devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği ve hükümdarın özellikleri olarak iki başlık altında toplanabilecek konulardan oluşmaktadır. Yazar olması gerektiği özelliği doğrudan verdikten sonra bunu destekleyen araçlarını ardına sıraladığı görülmektedir.

Çağının özellikleriyle örtüşen bir biçimde devlet yönetiminin dayandırabileceği meşru kaynaklardan beslenerek yazılmıştır. Bu kaynaklar arasında İslam dinine ait kaynaklardan, Tevrat'tan, bilginlerden eski devlet yöneticilerinin başına gelen olaylardan, görüş ve sözlerden yararlanmıştır. Sayılan kaynaklar aynı zamanda iktidarın sınırlayabilecek meşru araçlardır. Yazarın fikirlerini desteklemek amacıyla ismini açıklamadan diğer filozoflar diyerek atıfta bulunduğu sözlerin bulunması, kitabın niteliğini düşürmektedir.

KAYNAKÇA

Altay, Ahmet (2011), "Klâsik Dönem Osmanlı Siyasetnâme Geleneğine Genel Bir Bakış", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt. 6, Sayı. 3, ss. 1795-1809.

Altun, Atilla ve Mazman, İbrahim (2020), "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne İktidarların Meşruiyet Kaynakları", *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 2, ss.465-482.

Aslan, İlker (2014), "Edebiyat ve Yeni Tarih İlişkisi: Edebi Metinleri Yeni Tarihselcilik Odağında Okumak", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Sayı. 6, ss. 255- 264.

Çetin, Halis (2003), "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt. 58 Sayı. 3, ss.61-88.

Fodor, Pal (1999), "15-17. Yüzyıl Osmanlı Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt. 14, Sayı.1, ss. 281-302.

Gürsu, Uğur (2010), "Osmanlı'daki Hükümdarlık Anlayışının Tarih-İ Ebu'l-Feth'teki Yansımaları", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt. 43, Sayı. 43, ss.67-84.

Öztekin, Ahmet ve Öztekin Hülya (2020), "İktidarın Meşruiyeti ve Rıza Üretimi: Masallardan ve Mitlerden Kitle İletişimine Toplumsal Bilincin İnşası", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 16, Sayı. 30, ss. 2911-2940.

Koç, Engin (2016), Nizamülmülk ve Siyaset Düşüncesi, *I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 8-10 Ekim Aksaray, ss. 493-502.

Kutluay, Ferhat (2019), “Siyasal Otorite Kavramının Tarihsel Seyri”, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 2, s.1-29.

Süllü, Zübeyde (2017), “Siyasal İletişim Açısından Tarihi Metinler Olarak Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Siyasetnameleri: Nizam’ül Mülk’ün Siyasetnamesi ve Koçi Bey Risalesi Bağlamında Siyasal İletişimin Tarihsel Kökenleri”, *İNİF E DERGİ*, Cilt. 2, Sayı. 1, ss.47-62.

Şahin, Adil (2011), “Siyasal Düşünceler Tarihinde “Sınırlı Devlet” Fikrinin Kadimliği Ya Da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 3, ss.311-362.

Temizkan, Abdullah (2011), “Türk Tarihinde Meşruiyetin Kaynağı ve Öteki Sorunu”, *Türk Yurdu*, Yıl: 100 Sayı: 289, ss.259-289.

Tural, Erkan (2011), “Devlet Adamlarından Öğütler: Bizans, Avrupa ve Osmanlı'da Nasihat Kültürünün Evrimi Üzerine Gözlemler”, *Türk Yurdu*, Cilt. 31, Sayı. 288, ss.31-47.

Türk İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler>, (Erişim Tarihi: 12.09.2021).